

Пропала книга — книга знайшлася.

Слово на новий виді Шевиченково «Кобзаря».

Haben sua fata libelli: книги, як і люде, мають свою долю... І часу їхня доля нагадує долю Іх творців, немов частка авторського духу перейшла в його книги й позначила їй той самий шлях, яким ішов і письменник. Та це й натурально, бо такі й справді книга, а надто великого майстра слова, вживає його дух у собі і довго це будить її самі почування у людей, що за життя викликала особа її автора. Ось перед мене лежить «Кобзарь» останнього видання (С.-Петербург, 1908 р.) і дивлячись на що книгу я перебираюся в думках, що дозволяє пережити книги з цим популярним заголовком, миможіт згадуєш і долю самого її автора: «геніальний горемчак» і по смерті, в своїй книзі «горе микал», як і за життя, так що Ігоря його книги може бути чудовою ілюстрацією до його «горемчачої» біографії... Так, правда—haben sua fata libelli.

Особливо цікава доля книги у нас, де в життя письменника та і взагалі в справі літературі так часто вринається сторінка, яка за даних обставин непереможа сила, що порядку тією долею по своєму, не питаючись, скільки крові та нервів коштувала книга її творців. Книга в Росії, де так легко було, та і тепер ще, може, не важко—посадити «фельдфебеля вольтер», раз-у-раз мався за шось пловрення, що вже само з себе свідчить, що тут запало ідеями, а відомо як, що від них не дуже вая й до «пернатихся толкованій» далеко... Історія книги в Росії од більшогошого першого початки й до останніх днів, історія життя тих, хто над книгами працював—лає страшну картину того, як пригнічувано думку людську, як найкращі, найдорожчі людині думки гинули в сповиточку, як червоний трамента цензора й іноді то і буквално таки вони починали те, до чого долумалась велика людина на добро ближнім своїм, ніяких неміруму з природи людську думку...

Пропала книга! Ужй была.

Совесть готова—вартг пропала!..

Ви пам'ятаєте що жартовано—скорбу ю епітафію Некрасова до «запраноюної» книги? І щастя те велике, коли хоч через довший час вона таки «знайдеться», бо хоч

не зробила вона того, що повинна була в свій час з'робити, то бодай не пропала зовсім для історії людської думки і служила влічю скорбним документом того, як поводиється людина за найкращим скаробом своїм—живою, немірумуо думкою...

Р. 1840 появилася велика для нас і для цілої людської книги—«Кобзарь». Появилася, та зараз же й пропала... До неї уважило тільки те, що до того часу написав молодий ше тоді автор П., як і чиме без скількис років він надував поновити видання, то рукопис опинився в архіві «III-то охдлення», а сам автор далеко-далеко за межами України... Книга пропала...—

Ужй была.

Совесть готова—вартг пропала!..

Пропала та й годі... І от із того часу та як до останнього року вона не могла вийти на світ цілою,—такою, якою хотів її сам автор бачити.

Відоми библиограф українській М. Комаров у своїй праці «Шевиченко в літературі й искусстві» наркував шось з 80 виданій «Кобзаря» й окремих творів Шевиченка; з тих виданій на ла дестян набереться самих збірників поезій Шевиченка. І все-таки до самого останнього часу ми не мали цілого «Кобзаря»: книга пропала була і тільки ось-ось вона знайшлася.

В Росії кожне видання «Кобзаря» намага о страшного клопоту та захолів не аби-яких з цензурою, не кажучи вая про те, що де-які твори, і між ними найкращі, були цілком з цензурного погляду безнадійні за старих часів, так що й почнати з ними нічого не можна було на легальній дорозі. Вые друге видання «Кобзаря», що вийшло р. 1860 в Петербурзі, на силу, на превелику просколало через «кавдинські тіснини» цензури і то тільки через те, що клопотались за його «силные міра своа», та й то в поклічанію оно вигляд. Цензор позмазував буз спершу навіть такі вірші як «Думи мої, думи», бо хоч у них не було нічого, молява «предосудительного», але загална ідея їх ворожа «спіянію Малороссіи съ Великороссією»). Через сім років (1867) появилася те великим трудящим видання «Кобзаря» так зване Кожанчицьке—до речі єдина безцензурна книжка українського мовою, що вийшла за старого ладу. Це видання поновише за іпоперде, проте й

* Ол. Коліський—Тарас Шевченко. Грушевський. Хроніка його життя. Т. II, у Львові, 1901, стр. 381.

вною дуже неповне: усе, що хоч трохи здалося невиним з цензурного погляду, мүстло, як писано в передмові, «зоставити до иншого часу». Дальшй видання були тільки передруками з Кожанчицького, іноді навіть на-ново повкорочуваним. Так, у 90-х вие роках цензура так було поклічила «Кобзаря», що його просто так не можна було друковати й тільки енергійним заходами пошастило задержати хоч те, що було перше дозволено. Поклічений, з рядками крапок замість тексту, з пролітками замість цілих реч.—«Кобзарь» десятками тисяч примірників розходився по Україні. Це була, власне кажучи, частина «Кобзаря», а ціла книга пропала і тільки потай, у рукописах можна було читати такі твори, як «Сон», «Кавкас», «Марія» й багато інших.

Колі в Росії була «пропала книга» через непереможи сторони обставини, то не знайдено її ще довший час і за кордоном, де ті обставини сили не мали. Стало це вже через власну «обивательську» цензуру, що старанно очидала Шевиченка од «неморальних» та «радикальних» думок і калічила його немилосердно, щоб догодити середньовічному погладам акордонного українського громадянства. Книга й тут пропала була і історія цієї другої пропалої така цікава, що годиться навести з неї хоч кілька епізодів. Воні дуже нагадуватимуть ту сумну історію, про яку проговорив колись Г. Успенський в нарисі «Книга»: як там «завістливіш мормепалавель Кусь, погубний на Савянчевуль остраваж», вторично погубив й трясинах «растерського неживства», так і тут «Кобзарь» Шевиченка, поклічений російською цензурою, зроблений «благоденствіям» і позбавлений найкращої частини свого змісту, вдруге плавав такій самій операції од руки галицького громадянства за свою «протиріплинність» та «неморальність». Книга пропала вдруге і ця пропаж далеко габешанія за першу, бо запозанія за доброю волю тих самих людей, що ніби то молились на Шевиченка й окричали його скрізь, як свого національного пророка й проводиря. «Так завжде й бува з «пророками», на котрих Іх обожателі не дивляться об'ективно й історично, а тільки абсолютно»—писав з цього приводу Драгоманов, з старої праці якого «Шевиченко, українофіль й соціалізм», передруковано р. 1906 у Львові новим виданням, нижчеподані факти й вибрано.

Р. 1877 в одній галицькій газеті надруковано звістку, що члени філії «Про-

світства» в Станиславіві святакували Шевиченкові роковини і що на ті роковини одна з вищих духовних осіб заборонила йти вивчаючим місцевої семінарії «Особа» зароз одгукувалась на що звістку, «при сей вйрної оказії» виловживши і свої погляди на Шевиченка.

Відомо загальною,—лишав особа.—шо мене виколоже шкідливо пригнечє так раз більше «непрото», а в крайній ирі бодай апатія до реаліті. Учили катехити, хотя бы і яйуєрдешіш, сути по більшій часті безплодні уже по тім причиці, що пошита, та фантастична (віс) мовольства вибраних ди «Лесавих пророк» чрезвычайій ввєрєчєнива. Одно єше було отравою нашоу, щє у нас не було єше до сих пор контрреалітї нїє писем в язиці руським. Тепер одвакє и ті повизисли, а то в ролі нїєш Шевиченковий Провіт перепауати особіио II тож «Кобзаря» Шевиченков», ізданого в Празі 1876, котрий «Провіт» з таким звазом мене модалозко розпротрапє—а убудитєся ч. редакція, описки так «богоудини єресей і нїєлітєистическї знамі».

Нагадавши, що він не тільки «русин, но і свйщенник зарозом», автор наведених рядків цитує «єресі» за «Lana Gusa», «Сіте тихий» та «Мариї» й заявляє на прикінци, що «треба в самій ріці дідо неувітвших людєв в належитій сїті предствити й эдикретировати, бо нїдра погану пїядєсе же з більшого гордостю гогову свою».

Ця оригінальна, щоб не сказати гірше, критика на Шевиченка од не тільки «русин, но свйщенник зарозом» викликала підволий народоів, великих прихильників та поклонників Шевиченка. Але шо то за відволий буид! Страх перед «богоудини єресями та нїєлітєистическїм гинилом» віразно проступає з тих ніби апологій великого поета перед уїтєиским фантазмами. «Правда», наип, писала що «Шевиченко мав право не знати догмату «реальности папи», шо він писав «Марію» в 1859 р., се-то раніше, ніж Піл ІХ сотворив догмати «станиславського воплоєчєнїя» і т. о. Один з визначніших народоів єжє Желєхівський викрочуваясь тут, шо коли Шевиченко виступав проти папи та євїїти, то се «гол Юому, яку православно, язти за зле», до того ж усі такі мисля, або як Желєхівський дотенно вислоивсь, «мрачні уступлї», не мають великої ваги, бо «писані тоді, коли дух Шевиченка тяжкою невольє вє зломлений був»... Так само невдалю викрочувались і інші народоїв, пристаючи на те, шо उसого Шевиченка таки справді не можна давати молодіжї й народоів, так само як не можна давати ї біблії, що треба з

«Кобзаря» робити вибірки для не повсьщеннича, лицамо цілого «Кобзаря» тільки для «спеціально студіюющих» українське письменство»). «Гнира поганя» з сторінок «Кобзаря» викидався прихильникам Шевиченка однакою, як і ворогам його.

І от у Галичці теж «пропала книга», мов той Лук Успенський, що вдруге загинув в трясинах растеверського неживства»... Появляються поклічений, обчєкрїєнї, позбавлений вської «неморальности» видання творів Шевиченка і в такому «облагороженім» вигляді Шевиченко іноді дуже мало скліється на того справжнього «неувітвающего» Шевиченка, що такий дороз на мироз своєю «неувітвютиєм». І можна на сказати, що до видання «Поезія Т. Шевиченка», зробленого р. 1902 львівською «Просвітою» пїє релаксіє д. Романчука, в Галичці так само не було «Кобзаря», як і на Україні. Та й це видання викликло протест у де-яких кругах галицького громадянства. Ось полюбуеться, наип, з постанови одного духовного «собрачика» р. 1902.

Общество «Провіт» в Львові издало цільное собранє сочинєній Шевиченка. Вє зєхъ изданїи повєдєніи стїхотворєній: «Заключєчєніє—зумо», «Марія», «Давид Гус» др., которые содержаниємъ своимъ сопротивляються І) реалїтєістїи и нравственнєі... Чтєніємъ поэмъ Шевиченка, перодїлїиго и невєрствєніюго содержаниа, вєрравнаєтся шкідливо повєдєніи стїхотворєній: «Вє зєхъ изданїи повєдєніи стїхотворєній: «Заключєчєніє—зумо», «Марія», «Давид Гус» др., которые содержаниємъ своимъ сопротивляються І) реалїтєістїи и нравственнєі... Чтєніємъ поэмъ Шевиченка, перодїлїиго и невєрствєніюго содержаниа, вєрравнаєтся шкідливо повєдєніи стїхотворєній: «Вє зєхъ изданїи повєдєніи стїхотворєній: «Заключєчєніє—зумо», «Марія», «Давид Гус» др., которые содержаниємъ своимъ сопротивляються І) реалїтєістїи и нравственнєі... Чтєніємъ поэмъ Шевиченка, перодїлїиго и невєрствєніюго содержаниа, вєрравнаєтся шкідливо повєдєніи стїхотворєній».

Ну, та нехай би собі це писали «мо сквофїлі» отим своїм жаргоном, шо як чудово хтось вислоився буз ще в «Основи» вї нагадує «єране гриєпця по стеклу». Знаєнатиш до найбільшого українського поета входить у їхню програму, молява би так—по штату полагаеться*. Цією дивуватись нічого, як і тому, що відомий Монахоловський вимагає жєсь од австрійського уряду, щоб цей знищия культ Шевиченка в Галичці. Але ось другий документ, вже не з московських сфер. Р. 1905, одна, теж духовна, особа львівська видала конфіденціального листа до духовенства, в якому вживши на Шевиченка

* Див. у Драгоманова—Шевиченко, український і соціалізм», у Львові, 1906, сторінки 18-21.
* Л. Н. Вістїяк, 1903 р. кн. III, хроніка, стор. 215.

цлий цебер лайки за те, що поет писав „в відражаючий спосіб проти Церкви Христової Католицької“, кінчає буквально так:

Можна взяти иншого народолюбця, пр. Маркіяна Шашкевича, або Основ'яненка, або кого иншого, що жадної такої негідности не допустився, в честь його народні торжества устроювати і під іменем його товариства закладати. Але Шевченка ніяк славити не годиться.

Поэтик товариство наукове імени Шевченка має переіменитися на „Академію наук“, прого най священники до того товариства належачі жадають, щоб воно пздалі вже не було під іменем Шевченка, з тим заявленням, що инакше вони виступлять. Чи священники наші не потраплять бути народолюбцями без славлення Шевченка? Власне, если хотять добра собі і народові, то най не славлять його, бо через те кривдять славу Бога і пресв. Матері Божої, а тов певно не принесє щастя ні нам, ні народові нашому; но кривдячи славу Бога і пресв. Матері Божої, тим самим віддаємо ласку Божу від нас і стеديو собі і народові нашому до рогу до невірства і погибелі вічної і до часної *).

Здавалося б далі вже нікуди йти, але не забуваймо, що нема краю глупоті людській і тому специфічному „растеряевскому невѣжеству“, що в своїй драговині може все утопити. Знайшовся, напр., у Галичині „растеряевець“, що „неморальність“ та „еротизм“ побачив у цих віршах Шевченка.

Полюбила чорнобрива
Козака дівчина,
Полюбила—не спивидала.
Як би знала, що покине
Була б не любила**).

Виписавши цей уривок з „Тополі“, де взагалі знайшов „предостаточно еротики“, наш „растеряевець“ копірсає глибокодумно пальцем у носі і пробі кричить, щоб такі „неморальні“ вірші повикидати з читанок, бо инакше дітям грозить „погибель вічна і дочасна“... І як я вже згадував під флагом „неморальности“ багато де-чого з „Кобзаря“ мало не до останніх часів у Галичині викидалося...

Пропала книга!... Туподумство людське й страх перед вільною думкою поховали її й висипали були над нею високу могилу з отаких фактів, як ті, що я тут на зразок понаводив. І думали гнобителі та „растеряєвці“, що на віки вічні поховали вони велику книгу і не встане вона з-під гори надсилля, з ненависти та туподумства. І лежала під ними велика книга, дожидаючи того сподіваного часу, коли можна буде її вийти на світ широкий—ці-

*) „Л.-Н. Вістник“, 1905 р. кв. VII хроніка, стор. 95.

**) „Кіевская Старина“, 1903 р. кв. II, документи, стор. 88—89.

лій і не покрайній темною силою та „растеряевским невѣжеством“...

І сподіваний час таки прийшов—книга знайшлася. Останні два видання „Кобзаря“, що вийшли торік і сього року в Петербурзі—це та ново-знайдена книга, що на цілі десятиліття була пропала. Тепер ми маємо вже повного, не покаліченого Шевченка і може вже минулися для „геніального горемыки“ ті муки, що й по смерті не покинули його.

Громадянина в Росії і за кордоном уперше має змогу взяти до рук не сфальцованого, а справжнього „Кобзаря“ й упиватися натхненням словом його. Ідея, думка людська подужала і сліпу силу, „растеряевское невѣжество“.

Книга знайшлася. Бажаємо ж їй знайти ще й простий та незабарний шлях до серця тих мільйонів люду, що як роси з неба ждуть-дожидують правдивого, гарячого, великого слова про те, що

Буде правда на землі...

Сергій Єфремов.

На пам'ятник Т. Шевченкові.

Шевченко!.. Скільки споминів зв'язано з тим іменням!.. Ще малим хлопцем бувши, чув я про нього. Чув од свого учителя-великорося, котрого взяли батьки, щоб готовити нас хлопців до школи.

І чого тільки він нам не розказував?

Нам здавалося тоді, що нема нічого в світі такого, чого б не знав наш учитель. Між иншим розказував нам він і про Шевченка. Але як розказував. Я не ручуся, що все, що він говорив, була дійсна правда; було там може багато додано од себе, але не зважаючи на те образ геніального мужика-поета яскраво повставав у нашій уяві. Плакали ми, слухаючи про його страждання...

Часом декламував він нам уривки з поезій Шевченка в російському перекладі, з яких ми довідувалися, що Шевченко сидить на заслання. Уявлялася нам велика піскова пустеля... море... і над морем стоїть і плаче людина. Ми навіть були виробили план піти йому на порятунок до визволення і тільки випадково довідавшись, що він вже давно умер, стримались з своїм заміром.

Гаряче тоді хотілося нам добути де твори Шевченка; але, на жаль, не сила було задовольнити своє бажання. В про-